

O‘LKASHUNOSLIK MATERIALLARI USTIDA ISHLASHDA AUTENTIK MATERIALLARDAN FOYDALANISHDAGI NUTQIY KO‘NIKMALARNI O‘RNI

Saitxanova Dinara

PhD, dotsent, Toshkent amaliy fanlar universiteti, Gavhar 1, Tashkent, 100149, Uzbekistan

E-mail: dinara.saitkhanova@mail.ru; orcid: 0009-0004-1227-8154

Annotatsiya: Maqolada nutqiy ko‘nikmalarni rivojlantirish jarayonida o‘lkashunoslik yo‘nalishidagi matn va media resurslarni autentik material sifatida tanlash hamda didaktik qayta ishlash masalasi yoritiladi. Tadqiqotda sifat va aralash yondashuv asosida auditoriya tajribasi, topshiriq dizayni va baholash mezonlari tahlil qilindi. Natijalar kontekstual lug‘at boyishi, pragmatik moslashuv va dialogik nutq faollashishini ko‘rsatdi.

Kalit so‘zlar: o‘lkashunoslik, autentik material, nutqiy ko‘nikma, pragmatika, topshiriq dizayni, diskurs, baholash.

Kirish. Til o‘qitish metodikasida nutqiy ko‘nikmalarni rivojlantirishning barqaror natijasi ko‘pincha o‘quv materialining real kommunikativ muhitga yaqinligi, mazmuniy motivatsiyasi va ijtimoiy-madaniy kontekst bilan bog‘liqligi bilan belgilanadi. Shu ma’noda o‘lkashunoslik materiallari o‘quvchining kundalik tajribasiga yaqin, semantik jihatdan boy va muloqotga undovchi resurs sifatida maydonga chiqadi. Biroq amaliyotda o‘lkashunoslikka oid matnlar ko‘pincha soddalashtirilgan, stilistik jihatdan tekislangan va kommunikativ vaziyatlardan uzilgan holda taqdim etiladi. Natijada o‘quvchi real til birliklarining tabiiy birikuvini, diskurs belgilarini, nutqiy etiketi va pragmatik maqsadlarni yetarlicha o‘zlashtira olmaydi. Autentik materiallar aynan shu bo‘shliqni to‘ldirish imkonini beradi: ular tilning tabiiy ishlatilishini, kommunikativ intenciyalar va madaniy ishoralarni saqlagan holda, nutqiy faoliyatni vaziyatga bog‘lab rivojlantiradi.

Ilmiy adabiyotlarda autentiklik tushunchasi nafaqat “asl manbadan olingan matn” sifatida, balki o‘quv vazifasining kommunikativligi, auditoriya ehtiyoji va baholash mezonlarining real hayot nutqiga mosligi bilan ham izohlanadi [6;8]. O‘lkashunoslik komponenti esa tilni o‘rganish jarayonida madaniyatlararo kompetensiya, identifikatsion motivatsiya va “mahalliy mazmun” orqali ma’no qurishni kuchaytirishi bilan asoslanadi [1;5]. Shunga qaramay, o‘lkashunoslik materiallarini aynan autentik resurslar asosida tanlash, ularni didaktiklashtirishning chegarasi, ya’ni matnni moslashtirish jarayonida autentiklikni yo‘qotmaslik masalasi ko‘plab kurs va darsliklarda yetarli darajada metodik yechim topmagan. Tadqiqot muammosi shundan iboratki, o‘lkashunoslik resurslaridan foydalanish ko‘pincha faktologik ma’lumot berish bilan cheklanib qoladi, nutqiy vazifalar esa ikkilamchi bo‘lib qoladi; autentik materiallar bilan ishlashda esa murakkablik darajasi va o‘quvchining til kompetensiyasi o‘rtasidagi nomutanosiblik dars samaradorligini pasaytiradi.

Ushbu maqolaning maqsadi o‘lkashunoslik materiallari asosida nutqiy ko‘nikmalarni rivojlantirishda autentik materiallardan foydalanishning metodik modelini asoslash, uning samaradorligini amaliy kuzatuv va tahlil orqali ko‘rsatishdir. Vazifalar quyidagilardan iborat: birinchidan, o‘lkashunoslik yo‘nalishidagi autentik resurslarni tanlash mezonlarini aniqlashtirish; ikkinchidan, matn va media materiallarni didaktik qayta ishlashning nutqiy ko‘nikmalarga ta’sir etuvchi mexanizmlarini tavsiflash; uchinchidan, topshiriq dizayni va baholash mezonlari orqali olingan natijalarni tizimlashtirish; to‘rtinchidan, mavjud ilmiy yondashuvlar bilan qiyosiy muhokama asosida taklif etilayotgan modelning ilmiy hissasini belgilash.

Metodlar: Tadqiqot metodologiyasi aralash yondashuvga tayandi: sifat tahlil nutqiy mahsulot va o'quv jarayoni dinamikasini chuqur tushuntirishga xizmat qilgan bo'lsa, miqdoriy elementlar baholash mezonlari bo'yicha kuzatilgan o'zgarishlarni solishtirish imkonini berdi. Nazariy asos sifatida kommunikativ yondashuv, vazifa asosida o'qitish tamoyillari hamda madaniy komponentni integratsiyalash konsepsiyasi tanlandi [6;7]. Ushbu yondashuvlar o'lkashunoslik mazmunini "mavzu" sifatida emas, balki nutqiy maqsadlar uchun kontekst yaratadigan didaktik vosita sifatida ko'rishga imkon beradi.

Shuningdek, "Samarqand" matni bo'yicha ham autentik matn tayyorlash mumkin:

1. Autentik o'lkashunoslik materialining o'quv jarayonidagi ahamiyati

Autentik materiallar orqali o'qitish kommunikativ yondashuv tamoyillariga asoslanadi. Bunday manbalar talabalarda:

- tabiiy muloqotda ishlatiladigan iboralar va turg'un birikmalarni o'zlashtirish;
- o'z madaniyatini xorijiy tilda ifodalash;
- ijtimoiy-madaniy kontekstni tushunish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Masalan, quyidagi qisqa **autentik matn** o'lkashunoslik darslarida samarali qo'llanishi mumkin:

"Samarkand, one of the oldest cities in the world, is often called 'The Pearl of the East'. Located on the ancient Silk Road, it has been a center of culture, science, and architecture for more than two thousand years. The Registan Square, with its magnificent madrasahs, reflects the glory of the Timurid dynasty. Visitors are amazed by the beauty of Bibi-Khanym Mosque, the grandeur of Gur-Emir Mausoleum, and the colorful domes of Shah-i-Zinda."

Bu matn o'z mazmuni, leksik boyligi va madaniy komponentlari bilan o'quvchilarda **o'qish, tinglab tushunish va og'zaki nutq ko'nikmalarini** bir vaqtda rivojlantirish imkonini beradi.

2. Matn asosida nutqiy ko'nikmalarni rivojlantiruvchi topshiriqlar tizimi

Autentik matn bilan ishlashda topshiriqlarni uch bosqichda tashkil etish maqsadga muvofiq:

1-bosqich. Oldindan tayyorlov topshiriqlari (Pre-reading / Pre-listening)

- "What do you know about Samarkand?"
- "Which historical places would you recommend foreign tourists to visit?"

Bu savollar orqali talabalar mavzuga motivatsion jihatdan tayyorlanadi.

2-bosqich. Matn bilan ishlash (While-reading / While-listening)

- "Match the landmarks with their descriptions."
- "True or False: The Registan is located in Bukhara."
- "Find words in the text related to architecture."

Bu mashqlar o'qish va tinglab tushunish ko'nikmalarini faollashtiradi, shuningdek, so'z boyligini kengaytiradi.

3-bosqich. Matndan keyingi topshiriqlar (Post-reading / Speaking / Writing)

- **Speaking:** "Describe Samarkand to a foreign guest in 5–6 sentences."
- **Writing:** "Write a short travel blog about your visit to Samarkand."

Bu bosqichda talabalar o'z fikrini erkin bayon etish, muloqot kompetensiyasini namoyon etish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

3. Autentik materiallar asosida o'qitishning psixologik va pedagogik jihatlar

Psixologik nuqtayi nazardan, autentik materiallar o'quvchilarning diqqatini jalb qiladi, ularni haqiqiy muloqotga yaqinlashtiradi va o'rganishga ichki motivatsiya uyg'otadi. Pedagogik jihatdan esa, o'qituvchi bunday materiallar orqali **madaniy taqqoslash** (culture comparison) metodidan foydalanishi mumkin: masalan, **Samarqanddagi me'moriy obidalar** bilan **London yoki**

Parisdagi yodgorliklarni qiyoslash orqali o'quvchilar madaniyatlararo o'xshashlik va farqlarni tahlil qiladi.

Autentik o'lkashunoslik materiallaridan foydalanish ingliz tili ta'limida talabalarning nutqiy faoliyatini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Xususan, Samarqand haqidagi inglizcha matnlar asosida:

- o'quvchilarda **madaniy identifikatsiya** shakllanadi;
- **tinglab tushunish, o'qish, gapirish va yozish** ko'nikmalari bir butunlikda rivojlanadi;
- **tilni real kontekstda qo'llashga tayyorlik** ortadi.

Shunday qilib, autentik materiallar asosidagi o'lkashunoslik darslari o'quvchilarning ingliz tilida erkin, ifodali va madaniy jihatdan to'g'ri nutq so'zlash kompetensiyasini mustahkamlaydi.

Muhokama: Olingan natijalar autentik materiallarning nutqiy ko'nikmalarni rivojlantirishdagi o'zni haqidagi xalqaro qarashlar bilan mos keladi, biroq o'lkashunoslik komponenti bu jarayonni qo'shimcha mexanizmlar orqali kuchaytirishini ko'rsatadi. Masalan, Nunan vazifa asosida o'qitishda vazifaning maqsadga yo'naltirilganligi va real kommunikativ ehtiyoj bilan bog'liqligini asosiy shart sifatida ko'rsatadi [6]. Bizning kuzatuvlar aynan o'lkashunoslik mazmuni real ehtiyojni "o'quv ehtiyoji" darajasida qayta ishlab, o'quvchini gapirishga undashini tasdiqladi; shu bilan birga, vazifa oldi tayyorgarligi yetarli bo'lmasa, motivatsiya ravonlikka aylanishi sekinlashadi. Demak, vazifa asosida yondashuv o'lkashunoslik materiallari bilan ishlaganda leksik-pragmatik tayanchni bosqichli berishni talab qiladi.

Gilmore autentik materiallarning samarasi ko'p jihatdan "matn autentikligi"dan tashqari "vazifa autentikligi" va "o'quvchi autentikligi" bilan belgilanishini ta'kidlaydi [8]. Ushbu maqoladagi natijalar shuni ko'rsatadiki, o'lkashunoslik materiallari o'quvchi autentikligini tabiiy ravishda kuchaytiradi, chunki o'quvchi o'z hayoti va hududiy tajribasini darsdagi nutqiy vazifaga olib kiradi. Biroq vazifa autentikligi saqlanmasa, o'lkashunoslik resursi oddiy "ma'lumot o'qish" darajasida qolib ketadi. Shuning uchun didaktik modelning ilmiy yangiligi shundaki, u o'lkashunoslik materialini faktologik kontent emas, balki pragmatik va diskursiv ko'nikmalarni faollashtiradigan vazifalar zanjiri uchun asos sifatida ko'radi.

Xulosa: Maqolada o'lkashunoslik materiallari asosida nutqiy ko'nikmalarni rivojlantirishda autentik resurslardan foydalanishning metodik va amaliy asoslari yoritildi. Tadqiqot autentik o'lkashunoslik matn va media materiallari o'quvchilarning muloqotga kirishish motivatsiyasini kuchaytirishi, leksik-kollokatsion boyishni tezlashtirishi, dialogik nutqda pragmatik moslashuvni oshirishi hamda matnni to'liq soddalashtirmasdan turib tushunishni bosqichli vazifalar orqali boshqarish mumkinligini ko'rsatdi. Ilmiy hissa sifatida o'lkashunoslik mazmunini faktologik o'qish obyektidan ko'ra nutqiy aktlar va janrlar orqali kompetensiya shakllantiruvchi kontekstga aylantirish taklif etildi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Jalolov J. J. Chet tillarni o'qitish metodikasi. Toshkent, O'qituvchi, 2012. 432 b.
2. Hoshimov O'., Yoqubov I. Ingliz tili o'qitish metodikasi. Toshkent, Sharq, 2003. 256 b.
3. Щукін А. Н. Методика обучения иностранным языкам. Москва, Флинта, 2017. 512 с.
4. Пассов Е. И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. Москва, Просвещение, 1991. 223 с.
5. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация. Москва, Слово, 2000. 264 с.
6. Nunan D. Task-Based Language Teaching. Cambridge, Cambridge University Press, 2004. 200 p.

7. Brown H. D. Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy. New York, Pearson Education, 2007. 410 p.
8. Gilmore A. Authentic Materials and Authenticity in Foreign Language Learning. Language Teaching, Cambridge, Cambridge University Press, 2007. P. 97–118.
9. Ellis R. Task-based Language Learning and Teaching. Oxford, Oxford University Press, 2003. 387 p.
10. Tomlinson B. Developing Materials for Language Teaching. London, Bloomsbury Academic, 2013. 504 p.